

DINNYÉS PATRIK

Lengyelország első felosztásának (1772) magyar történelmi jogi alapjai

Mária Terézia (1740-1780) uralkodása alatt a Habsburg Monarchiában bekövetkezett területi változások közül kettő volt, amely kapcsolatba hozható a történelmi Magyar Királysággal. Az 1775-ben megszerzett Bukovinát csak annyiban említenénk, hogy a 3 évvel korábban megszerzett területeket (az általunk vizsgálandó Galíciát és Lodomériát) kötötte össze Erdéllyel. Ennek a területnek tehát Magyarországhoz csak elhelyezkedéséből fakadóan volt gazdasági és némileg hadi jelentősége, de mivel történelmi aspektusban számunkra most nem érdekes, ezért ezen területet vizsgálni jelen esetben nem is célunk. Annál is inkább az 1772-es szerzeményt, az egykoron Magyar Királysághoz tartozó Halicsi Fejedelemségét.

A Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság (másképpen Rzeczpospolita) a XVIII. század közepére teljesen elvesztette önállóságát és a korábbi (közép- és kelet-európai mércével mérhető) nagyhatalmi szerepét. Az országot háborúk dúlták, a királyválasztásokat a szomszédos hatalmak befolyásolták,¹ de a belső konfliktusok is mindinkább hozzájárultak az anarchia kialakulásához. Az „állami rendetlenség” legfőbb okának, a nemesi arany szabadság egyik sarkalatos pontját, a hírhedt *liberum veto*-t tartja a történetírás.² Ezen kívül természetesen még sok körülmény szerepet játszott a hanyatlásban és az ország felosztásában, de dolgozatunkban Mária Terézia végső döntésének hátterében nyugvó - egyik - sarkalatos kérdést kívánjuk megvizsgálni.

Feltételezzük, hogy az emberek nagy többségének lelkiismerete ellenére való lenne egy másik állam elleni erőszakos fellépés, különösképpen, ha az olyan durva és szélsőséges mint Lengyelország felosztása. Ez Mária Terézia esetében is fel-

¹ III. Wettin Ágost lengyel király és szász választófejedelem 1763-as halála után az európai nagyhatalmak ismét Lengyelországra szegezték tekintetüket. Mindenkinek megvolt a maga jelöltje a trónra, de végül is az orosz-porosz jelölt, Stanisław August Poniatowski nyert, aki a nagyon befolyásos és gazdag mágnás lengyel Czartoryski családdal is rokoni kapcsolatban állt. Szaniszló Ágoston néven, a lengyel történelem utolsó királya lett. Gebei Sándor: Egy sztereotípiát nyomában. Oroszellenesség a 18. századi Lengyelországban. In: Aetas, 2003. 3-4. sz.

² A *liberum veto* egy meghatározása: „minden nemes embernek, nevezetesen a tartományi követnek abbeli joga, hogy szavazatát szabadon kijelenthesse, nyilvános tanácskozásokat megakadályozzon, vagy össze következményeikkel semmivé nyilvánítson.” Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Doktori értekezés, 2004. 13.

tételezhető, amit külön megerősíteni látszik az a tény is, hogy mind a Habsburg uralkodók, mind pedig a Lengyel Királyság (jelen esetben a szűken vett Lengyel Korona területe, nem az egész Rzeczpospolita) évszázadok óta a kereszténység római katolikus ágához tartozott, így tulajdonképpen „egyhitűek” voltak szemben a felosztás két másik főszereplőjével, az ortodox Orosz Birodalommal, és a protestáns Poroszországgal.³ Ez akaratlanul is egyfajta szolidaritást válthatott ki Mária Teréziában Lengyelország felé. Tovább árnyalhatta a kérdést, hogy már a vizsgált korban is volt egyfajta hagyománya a ma is köztudatban élő *lengyel-magyar barátságnak*, mely a magyar királynő viszonyát - ha nem is jelentősen - befolyásolhatta népével. Fontos azonban felhívunk rá a figyelmet, hogy Mária Terézia Európa egyik jelentős monarchiájának uralkodónője volt, és ez a tény, illetve ennek következményei semmiképpen sem hagyhatóak figyelmen kívül a téma tárgyalásánál.

Mint a Habsburg Monarchia feje, feladata volt az állam békéjének fenntartása, a részállamok egységesítése és minél inkább hatékonyabbá tétele mind a gazdasági, mind pedig a katonai tényezőket tekintve. A területgyarapítás minden esetben egy jó lehetőség volt egy uralkodó számára, hogy fellendítse a gazdaságot. Az újonnan megszerzett területek több - vagy akár új - nyersanyagokat vonhattak be a gazdaságba, de pozitív hatása volt az így szerzett új és biztos felvevő piacnak is, különösen, ha az új tartomány fejletlen és elmaradott volt.

Az államérdek kiszolgálása azonban nem csak a belpolitikára volt hatással. Mint Európa egyik jelentős államának, a Habsburg Monarchiának szem előtt kellett tartania, sőt saját lehetőségeihez mérten segítenie is kellett a nagyhatalmak közötti erőegyensúly fenntartását. Abban az esetben, amikor két óriási (gazdasági és katonai) potenciállal rendelkező állam, - az Orosz Birodalom és a Porosz Királyság - elhatározta egy másik állam belpolitikájába való beavatkozást, sőt határainak módosítását, akkor Mária Teréziának is szem előtt kellett tartania saját államainak érdekét, és az említett európai erőegyensúly fenntartásának módjait. Elsődlegesen ezek a tényezők lehettek tehát, amelyek mozgatták a diplomáciai szálakat a felosztás kapcsán, de ezzel a témával már kimerítően foglalkozott a történetírás, szemben az általunk vizsgálandó kérdéssel.

Célunk tehát bemutatni azt a történelmi jogot és annak előzményét, amelyre hivatkozva Mária Terézia igyekezett bizonyítani a hódítás jogosságát az európai uralkodói-közösség előtt. Feltételezésünk azonban az, hogy Mária Terézia legmélyebb szándéka nem is a nemzetközi politika számára való bizonyítás, hanem saját lelkiismeretének megnyugtatója volt. Az uralkodónő teljesen biztos, hogy tudatában volt a felosztásban való Habsburg részvétel szükségességével, de érzelmi szálon - önmaga felé - megkérdőjelezhette annak legitimációját.

³ Erich Zöllner: Ausztria története. Budapest, 2000. 243.

Mint tudjuk a királynő tiltakozott is a felosztás ellen, a történelmi igazságtalanságra hivatkozva. Fia, II. József császár (1765-1790) azonban már kevésbé volt ilyen aggódalmas. József és Kaunitz báró nyomására történhetett meg 1769-70-ben, még az 1412-es lublói megegyezés értelmében, a Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) által elzálogosított 13 szepességi város visszafoglalása.⁴ A zálogosítás oka egyébként az akkor kirobbanó velencei háború volt, amelyhez pénzre volt szüksége a királynak. A városokért egyes számítások szerint, mintegy 88 ezer forintot kapott a magyar király.⁵

Az 1769-es bevonulásra béketeremtő céllal, maga a lengyel király, II. Szaniszló Ágost (Stanisław August Poniatowski 1764-1795) kérte fel a Habsburg Monarchiát, a térségben kialakuló feszült hangulat miatt.⁶ A béketeremtésből (vissza)foglalás lett, amit azonban Mária Terézia igyekezett a legteljesebben tisztázni. Ahogy a lengyel felosztás esetében később, úgy most is munkába állította levéltárosait, akik minden anyagot összeszedtek, amelyek bizonyították a magyar királyok jogát a szepességi városokhoz. Kijelentette az uralkodónő, hogy sem ő, sem pedig elődei, soha nem mondtak le igényükről a területet illetően, és azt a mindenkori magyar-lengyel szerződések sem vitatták soha.⁷ Lengyelországból az első darabot, éppen a szomszédos államot leginkább megőrizni kívánó Mária Terézia vezette birodalom tépte ki. Ezt később rendkívül nehezen viselte a királynő, mely érzésen tovább nehezített a 3 évvel később megtörtént halicsi hódítás. Emiatt, ahogy a szepességi városok esetében, úgy az első felosztásnál is igyekezett a történelmi jogra hivatkozni, és így alátámasztani a hódítás jogosságát. Az országot romba döntő folyamat az első lépéssel tehát megkezdődött, s az 1772-es első felosztással már megállíthatatlanul gurult lefelé a lejtőn.

Halics és a Magyar Királyság első kapcsolatai

Az első külpolitikai kapcsolatok egyike Magyarország és Halics között, egy német-lengyel konfliktus következtében alakult ki. Az Elba és Odera közti területek illetve a Cseh- és Morvaország feletti uralomért küzdött a fiatal lengyel állam és a Német-római Császárság is. I. (Szent) István (1000-1038) király felesége révén⁸ seregeivel, a német oldalon vett részt a küzdelmekben (nem személyesen vezette a magyar seregeket). 1014-ben a lengyel király, a még magyar kézen lévő morva-völgyi

⁴ Kubinyi András: A középkori Magyar Királyság. A vegyes házi királyok kora (1301-1526). In: Magyarország története. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2007. 205.

⁵ Gebei Sándor: II. Rákóczi Ferenc és a szepességi lengyel sztarosztá, Teodor Lubomirski kapcsolata. In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni.” Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk.: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011. 47-48.

⁶ Franz Herre: Mária Terézia. Budapest, 2001. 332. (továbbiakban: Herre, 2001)

⁷ Gebei Sándor: Halics-Lodoméria királyság, a Habsburgok 18. századi újszerzeménye. In: Hagymány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos 70. születésnapjára. Szerk.: Gebei Sándor. Eger, 2000. 219. (továbbiakban: Gebei, 2000)

⁸ Karácsonyi János: Szent István király élete. Budapest, 1904. 13.

magyar várakat is megtámadta, melyeket Szent István csak néhány év múlva foglalt vissza. Láthatjuk tehát, hogy a lengyel-magyar viszony kezdetben ellenségeskedéssel indult, azonban az 1018-ban megkötött bautzeni (lengyel-német) béke javított a magyar-lengyel viszonyon is. Ez pedig elvezet minket a Magyar Királyság első külpolitikai lépéséhez, ami közvetetten már Halicsot is érinti, ugyanis a lengyel királyt, Vitéz Boleszlávot (Bolesław I Chrobry - 992-1025) kijevi hadjáratában már 500 magyar lovas kísérte,⁹ I. (Bölcs) Jaroszláv (Ярослав Мудрый - 1016-1018/1019-1054) kijevi nagyfejedelem ellen. Tovább erősítette a kapcsolatot, hogy Vitéz Boleszláv feleségül vette Szent István egyik leány testvérét. Az Árpád-ház két generáció alatt fontos házasságokkal erősítette szövetségi rendszerét, rövid időn belül felvette a közép- és kelet-európai térség jelentős dinasztiáival a vérrokoni kapcsolatot. Ez különösen igaz a keleti rusz fejedelmeket adó uralkodói családra, ugyanis számában „az Árpád-ház házasságkötései között első helyen a Rurik-dinasztia szerepel, 15 házassággal.”¹⁰

A következő esemény a két ország közös történelmében, egy I. (Szent) László (1077-1095) által vezetett megtorló hadjárat volt, melyet az éppen horvátországi harcokkal elfoglalt király kunok¹¹ általi hátbatámadása váltott ki. A Volgától nyugati területeken újonnan megjelenő lovas nép, az oroszok tanácsára vonult Magyarország ellen, s dúlta fel Erdélyt, Bihart majd a Tisza vidékét. Ahogy Szent László ennek hírére vette, erőltetett menetben indult az ellenség felé, s vitézeivel hamar utolérte a már elbizakodott kunokat. Innen ismeretes a legenda, melyben a magyar lovag király elsőként ront a kunok közé, vörös zászlóval a kezében, s üldözés után, a kun kezétől megmenti a lányt. Ezt ma is sok középkori templomi falfestmény tárja elénk. A kunok legyőzése után, 1092-ben orosz területekre vonult seregével, de „amikor a ruténok látták, hogy rettenetes kutyaszorítóba kerültek, a király kegyelmét kérték, és mindenben hűséget ígértek a királynak. A legkegyesebb király ezt szívélyesen tudomásul vette.”¹²

A Képes Krónika leírása szerint ezután a szent király Krakkó ellen vonult. Kezdetben I. Ulászló (Władysław I Herman - 1079-1102) lengyel fejedelem hívta be, hogy segítségére legyen a lázadó alattvalói ellen, azonban a király végül Ulászló ellen fordult, s az ő hatalmában lévő Krakkót ostromolta. A krónika leírása szerint csellel sikerült is azt elfoglalnia (noha ennek valósága még nem bizonyított). Szent

⁹ Makai János: Bölcsharcs Jaroszláv bölcsharcsa. In: Világtörténet, 1997. ősz-tél. 20.

¹⁰ Zubánics László: Dinasztikus kapcsolatok a 12. század közepén. In: Magyar-ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2005. április 14-16.) Szerk.: Szmolij V.A. Kijev, 2006. 55. (továbbiakban: Zubánics, 2006)

¹¹ A kunok 1056-ban indították az első támadást a Kijevi Rusz ellen, és egészen Vlagyimir Monomah uralkodásáig állandó veszélyt jelentettek. 1103-1116 között négy hadjáratban legyőzte az összes kun törzset, és a Don túloldalára viaszorította őket. Ezután csak mint segédcsoportokat használták fel őket. Font Márta - Varga Beáta: Ukrajna története. Szeged, 2006. 57.

¹² Képes Krónika. Budapest, 2004. 91. (továbbiakban: Képes Krónika, 2004)

László indítékán azonban nem kell hogy meglepődjünk, ugyanis ő maga is lengyel királyi vér leszármazottja volt (édesanyja II. Mieszko (Mieszko II Lambert - 1025a -1031/1032-1034) lengyel király lánya, I. (Vitéz) Boleszláv lengyel király unokája). Ahogy a szövetségi rendszereknek, úgy a trón- vagy területi igénynek is a legfontosabb alapja a dinasztikus házasságok és örökbefogadások voltak. Legfőképpen erre hivatkozva szilárdultak meg és állandósultak a Halics elleni hadjáratok is.¹³

Szent László utódjához, Könyves Kálmán (1095-1116) királyhoz szintén köthető északkeleti külpolitikai tevékenység. A Halics-Volodimieri évkönyvből megtudhatjuk, hogy a magyar király hadat viselt Szvatopluk kijevi nagyfejedelem kérésére, Volodar és Vasiló ellen, 1099-ben. A csata az általunk vizsgált területen található, Przemyśl városa közelében zajlott le. A városba Volodar bezárkózott, amikor Kálmán király 2 püspökkel odaért. David vlagyimiri fejedelem volt az, aki a városba rekedt Volodarnak a segítségére sietett, s megütközött a magyar seregekkel. A lengyel forrás még számszerűsíti is a magyarok veszteségét: 40.000 ember halt meg, az egyébként 120.000 fős seregből.¹⁴ Ez óriási szám a korhoz képest, ezért feltételezhetjük, hogy a számok túlzóak (ebben az időben induló keresztes seregek sem érték el a százezer fős létszámot, Kálmán király pedig aligha indított azoknál nagyobb hadat egy szomszédos fejedelemség ellen).

A Képes Krónika megjegyzi, hogy miután a ruténok a kunokkal az oldalukon a magyar táborra törtek, azt kegyetlenül megsemmisítették. A királyt a nemesek fogták közre, s védték meg, majd „a király és minden embere gyorsan futva érkezett meg Hungáriába. (...) Olyan nagy vereség volt ez, hogy ritkán szenvedtek ekkora vereséget a magyarok. (...) Mit mondjak még? Akkora volt a veszedelem, hogy el sem mondható.”¹⁵ Láthatjuk tehát, hogy a magyar királyok eleddig csak abban az esetben avatkoztak bele Halics belügyeibe, ha azt a szövetség megkívánta. Feltételezhetjük, hogy sem Szent István, sem pedig Könyves Kálmán nem kívánt hódító szerepben megjelenni a Kárpát-medencétől északkeletre elterülő térségben. Ez az elv elmondható még az elkövetkező mintegy ötven évről.

Kálmán király fia, II. István (1116-1131) „szinte a szélrózsa minden irányában (...) folytatott háborúkat.”¹⁶ Jaroszláv (Ярослав) vlagyimiri részfejedelem hívta segítségül a magyar királyt, Vlagyimir Monomah (Владимир Всеволодович Мономах - 1113-1125), kijevi nagyfejedelem ellen, aki egyébként Könyves Kálmán második feleségének, Eufémiának az apja volt.¹⁷ A források szerint, „Jaroszláv

¹³ Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 68-69. (továbbiakban: Kristó, 1986)

¹⁴ Nagy Gábor: Magyar középkor. Az államalapítástól Mohácsig (Forrásgyűjtemény). Veszprém, 1995. 124-125. (továbbiakban: Nagy, 1995)

¹⁵ Nagy, 1995. 125.

¹⁶ Kristó, 1986. 74.

¹⁷ Eufémia hercegnő Vlagyimir Monomach nagyfejedelem és az utolsó angolszász uralkodó lányának, Gitta hercegnőnek a gyermeke. Zubánics, 2006. 58.

nagy erőket vonultatott fel, saját hívein kívül magyarokat, cseheket és lengyeleket.” Az ostrom előtt azonban Jaroszláv merénylet áldozata lett. A magyar királynak ennek ellenére is szándékában állt megkezdeni az ostromot, azonban érdekes fordulat állt be: „II. István kifejezett parancsa ellenére sem akarták a magyarok az erősséget megostromolni, s akaratuknak érvényt is tudtak szerezni.”¹⁸ Vélhetően itt nem az egész katonaság lázadásáról van szó, hanem mint azt a forrás is megemlíti, a főurak egy csoportja így egyezett meg: „Állapodjunk meg tehát abban, hogy senki sem ostromolja a várat, és mondjuk meg a királynak, mindezt főembereinek tanácsa nélkül teszi.”¹⁹ A főurak azzal fenyegették meg a királyt, hogy végül visszatérnek Magyarországra, és új királyt választanak. A külpolitikai bonyodalmak tehát belpolitikai válságot idéztek elő. A király engedett, és visszatért országába. De valójában mi indokolta a beavatkozást? Talán a bosszúvágy, hiszen feltételezhetjük, hogy „István király meg akarta torolni az atyján, Kálmán királyon esett sérelmet.”²⁰ Azonban ennél sokkal többet mondó, a főúri ellenállás feltehetően egyik vezéralakjának, a Pazman nemzetségből való Kozmának felszólalása: „...talán magad akarod birtokolni a hercegséget, otthagyni a királyságot?”²¹ Ez a cél már inkább tűnik elfogadhatónak. Ez igazolja azt is, hogy Jaroszláv halála után miért nem hagyott fel a készülékekkel a király. A kérdés ettől még nem megválaszolt ugyan, hogy a király eleve expanziós célokkal indult-e a részfejedelem segítségére, vagy csak a helyzetből fakadóan mérlegelte ezt a lehetőséget.

A kérdés tárgyalása azért különösen fontos, mert majd láthatjuk, hogy egyes uralkodók már eleve hódító szándékkal avatkoznak bele Halics belügyeibe (megjegyeznénk, hogy délen már régóta nyíltan hódító célokkal léptek fel a magyar uralkodók). Ezekhez a törekvésekhez azonban minden esetben mérlegelniük kellett, a következményeket. Nem csak a hadiesemények közvetlen következményeit (utánpótlás nehézségei, veszteségek, főurak kárpótlása, területi jutalmazás stb.), hanem a szomszédos hatalmak viszonyulását is. A szövetségi rendszerek egyáltalán nem voltak garanciálisak, könnyen előfordulhatott, hogy aki tegnap még szövetséges volt, az ma már az ellenség táborában sorakozott fel hadaival. Ezeket az eseményeket különösképp befolyásolhatta egy-egy dinasztikus házasság, vagy uralkodók, fejedelmek halála, elüldözése. Így tehát a mindenkori magyar királynak figyelembe kellett vennie, hogy ha igényt tart Halics trónjára, akkor azzal milyen reakciót vált ki az egyébként általában szövetséges lengyelek, az egyébként is ellenséges oroszok és bizánciak, de még a nyugati határainkkal szomszédos csehek és németek részéről is. Különösen, hogy a csehek sok szállal kapcsolódtak a lengyelekhez, de minden bizonnyal ennek hiányában sem elleneztek volna egy magyarellenes koalíciót.

¹⁸ Kristó, 1986. 75.

¹⁹ Nagy, 1995. 150.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

Ezekben az időkben még közel sem beszélhetünk nemzeti érdekről, nacionalista eszmékről. A háborúra az okot a területi igények szolgáltatták. Magyarellenes koalíció megalakulásáról nem beszélhetünk, hiszen pontos definíciót nem is tudunk a korból felállítani, a nemzetiségi kérdést illetően. Ki volt magyar? (Ez a kérdés hosszabb értekezést kívánna, ami jelen esetben nem szándékunk.) Egy esetleges „magyarellenes” szövetséget inkább a Magyar Királyság területéből való részesedés közös igénye alakíthatott ki.

Fontos kérdés a legitimitás: a középkorban egy bizonyos időnek el kellett telnie, amíg az uralkodónak lehetősége nyílt területi igényeit vagy megszerzése után jogait elfogadtatnia a környező országokkal. Délen Horvátország esetében ez már Szent László, de Könyves Kálmán uralma idején már teljesen elért cél volt. Jellemzően a Velencei Köztársaság ellen folytak ugyan harcok a dalmát városokért, de ez más országok számára nem adott okot egy közös intervencióra, „jogtalan bitorlás” címen. Erre hivatkozva feltehetően Velence sem tudott magának támogatókat vagy akár szövetségeseket keresni. Halics esetében ez a nemzetközi politika által elfogadott integrálódás a Magyar Királyságba jóval később következett be, ha ugyan bekövetkezett.

Mint már utaltunk rá, a legitimitás elérésében nagy segítségre voltak a házasságok által létrejövő szövetségek. Könyves Kálmán és első, normann feleségnek leányát például „a Rosztizsláv-ágból származó Volodimirko halicsi fejedelem vette feleségül.”²² Ahogy a rokoni szálak egyre szorosabbra fűzték a kapcsolatokat, annál hatékonyabbá vált a diplomácia. De amint majd látjuk, Halics trónján az Árpád-ház korában soha nem ült úgy magyar uralkodó, hogy azt a környező államok elfogadták volna. A Habsburg-dinasztia a XVIII. századra az egyik legrégebbi és rokoni kapcsolatok terén legkiterjedtebb volt Európában. Ez is oka lehet, hogy a nagyhatalmak immár egyértelműen elfogadták a magyar uralkodónőt, Mária Teréziát Halics trónján.

Fontos a legitimitáció megszerzésének tekintetében az is, amit a Képes Krónika is megemlíti (Kozma főúr szavával), hogy a király vajon magnak kívánja-e a trónt? Abban az esetben, ha a király csak egy általa támogatott személyt (még ha az a saját, hercegi méltóságú fia is) juttat egy tartomány élére, még nem okvetlenül von maga után háborút. Viszont ha a király maga lép a trónra, s felveszi uralkodói címei közé a tartományt, abban az esetben már indokolt lehet egy függetlenségi mozgalom kialakulása is. Ez ugyanis egyet jelent az országba való integrálással. Ez pedig erőegyensúly eltolódást eredményezhet, ami viszont már feltehetően a környező országok számára sem elfogadható. Így könnyen alakulhatnak szövetségek, amelyek a hegemonia megtörésére jönnek létre. Bár gyakran rövidéletűek, mégis katonai te-

²² Volodimirko fejedelem egyébként sikeresen egyesítette a halicsi földeket, amiben sógora, II. István is gyakran segítette. A fejedelem és a magyar hercegnő fia Jaroszlav (Oszmomiszl) halicsi fejedelem. Zubánics, 2006. 58.

vékenységük révén az éppen felemelkedő országot megakasztják fejlődésében, vagy akár egy nagyobb háborúval jelentősen vissza is vethetik azt.

Az ilyen jelentőségű vállalkozásokhoz, pontosabban terület gyarapításhoz konszolidált belpolitikai, gazdasági és külpolitikai helyzet szükségeltetik. II. István apjától, Könyves Kálmántól egy erős országot örökölt mind gazdaságilag, mind bel- és külpolitikailag. Ez a biztos háttér magában hordozta a sikeres expanziós törekvések lehetőségét. Egy összetett, megtervezett, szövetségi hálóval biztosított, egyirányú külpolitikai beavatkozás (akár hódítás) sikerét mindenképpen magában hordozta a Könyves Kálmán által hátrahagyott ország. Azonban mint azt Kristó Gyula is írja a király szinte az összes szomszédjával háborút folytatott. Ennek okát nem kívánjuk keresni, de minden bizonnyal szerepet játszott benne a külpolitikai helyzet alakulása, Jaroszláv fejedelem segítségkérése, bosszúvágy apja, Kálmán király veresége miatt vagy akár a becsvágy is. Személyiségét talán döntéshozatalából tudjuk leginkább megítélni. A becsvágy mellet szóló érv lehet, hogy kérésére Váradon, az addigra komoly kultusszal rendelkező Szent László mellett kérte földi maradványainak elhelyezését. Azonban ellene szólhat, hogy „amikor halálán volt uralkodásának tizennyolcadik évében otthagya a királyságot és szerzetesruhát öltött...”²³ és magányban, elvonulva élt.

A külpolitikailag igen aktív, viszont sikeresnek nem mondható királyt unokatestvére, II. (Vak) Béla (1131-1141) követte. Miután felülkerekedett a külpolitikai nyomáson, amelyet Borisz (Борис Конрад), Könyves Kálmán törvénytelen fiának trónkövetelése generált, majd pedig az országban uralkodó belviszályon is úrrá lett, az ő figyelme is az orosz területek felé irányult és „a magyarok megint beavatkoztak az orosz belviszályokba.”²⁴ Jelentős eseményre azonban nem került sor, Béla halicsi akciója nem hagyott komolyabb nyomot maga után a történelemben. Fia, és egyben utóda sokkal jelentősebb lesz e tekintetben. Kristó Gyula „a nagy külpolitikai vállalkozások korának” minősíti II. Géza (1141-1162) uralkodását.

Előtte azonban még szükséges lesz szót ejteni, a már említett „Borith fattyú”²⁵ trónigényéről: apja Könyves Kálmán korán megözvegyült és mivel öccse Álmos herceg Szvjatopolk (Святополк Изяславич - 1093-1113) nagyfejedelem lányát vette el, ezt ellensúlyozandó ő maga is keleten nézett feleség után. Így lett választottja Eufémia, „a rutének és Choyos királyának,”²⁶ azaz a már említett Vlagyimir Monomah kijevi nagyfejedelemnek a lánya. Borisz szülei révén tehát legitim uralkodóra találhatott volna mind a magyar, mind pedig a halicsi nemesség körében. Ez azonban nem következett be, hiszen Kálmán király még várandósan elúzta felesé-

²³ Képes Krónika, 2004. 111.

²⁴ Kristó, 1986. 78.

²⁵ Nagy, 1995. 155.

²⁶ Uo.

gét Eufémiát, házasságtörés vádjával. Boriszt a király soha nem fogadta el törvényes utódjának, az örökösödésből pedig kizárta.²⁷

II. Géza uralkodása alatt jelentős külpolitikai események következtek be. Ebben fontos szerepet játszik házassága, hiszen kijevi hercegnőt vett feleségül.²⁸ Kezdetben, míg fiatal volt az uralkodáshoz (hiszen gyermekként került trónra) nagybátyja, Belos bán irányította az ország ügyeit.²⁹ Az ő „vezetésével királyi had segítette volna Oroszországban Vlagyimirkó halicsi fejedelmet Vszevolod nagyfejedeleme ellen, de a magyarok (...) semmi hasznára sem voltak.”³⁰ A sikertelenség oka egyes orosz feljegyzések szerint a természeti tényezők alakulása (folyóáradás, mocsár) volt. A harc ugyan elmaradt, de a beavatkozási szándékkal a király jelezte, hogy folytatni kívánja elődeinek, a keleti Kárpátokon túli külpolitikai törekvéseit.

II. Géza uralkodásának 20 éve alatt szorongatták nyugatról, és délről is. „Európában éppen ebben az időszakban jött létre - történelme során első ízben - a kontinens nagy részére kiterjedő szövetségi rendszer...”³¹ A szövetségi rendszer kialakulása, a Bizánci Birodalom és a Normann Királyság között kialakuló, a dél-itáliai területekért folyó konfliktusból vezethető le. Bizánc oldalán találjuk a németeket, Velencét és a Jurij Dolgorukij által vezetett oroszokat. A normann szövetség tagjai pedig: a pápa, a franciák, Izjaszláv (Изяслав Мстиславич, uralkodott kisebb megszakításokkal 1146-1154 között) volhíniai és kijevi fejedelem (II. Géza sógora) és a Magyar Királyság. A magyar király külpolitikai és diplomáciai tevékenysége ennek a szövetségi rendszernek alávetve fog alakulni uralkodásának jelentős ideje alatt.³²

Izjaszláv rendszeresen küldi követeit II. Gézának, melyben katonai segítséget kér sógorától. Mivel a keleti „front” nem érinti közvetlenül a magyar határokat, feltehetően nem elsődleges célja Gézának a kiemelkedő hadi részvétel, ugyanakkor a források megemlítik, hogy sok esetben tesz eleget szövetséges kérésének, és rendszeresen küld katonákat Izjaszláv megsegítésére. Teszi ezt úgy, hogy közben folyamatosan hadat kell viselnie délen a bizánci császár ellen. A két ország ütközőpontja Szerbia, amelynek lakói függetlenségükért küzdenek a bizánci fennhatósággal szemben.

²⁷ Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03609/03972.htm> (letöltés ideje: 2013.03.05)

²⁸ II. Géza, hogy a trónkövetelő Borisz támogatottságát is csökkentse, Eufrozina hercegnőt, Eufémia unokahúgát vette feleségül. Eufrozina a kijevi nagyfejedeleme, Nagy Msztyiszlav Harald (1076-1132) és Krisztina svéd hercegnő gyermeke. Ezzel a magyar király rokoni kapcsolatba került több skandináv uralkodóval, a bizánci császár unokaöccsével és a grúz császárral. Zubánics, 2006. 58.

²⁹ Font Márta: Magyar-keleti szláv kapcsolatok a 12. század közepén. In: Magyar-ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2005. április 14-16.) Szerk.: Szmolij V.A. Kijev, 2006. 60. (továbbiakban: Font, 2006)

³⁰ Kristó, 1986. 78.

³¹ Kristó, 1986. 81.

³² Kristó Gyula: A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig). Szeged, 1993. 164.

A magyar király több ízben személyesen is részt vesz a háborúban. Éppen erre, a császárral való háborúskodásra hivatkozva utasítja el többször a segítségnyújtást Izjaszláv számára, de elutasítás esetén is előfordul, hogy küld 10 ezer magyar katonát. II. Géza legalább hat alkalommal segítette meg sógorát a belviszályokban.³³ A hadiszerencse igen forgandó volt, több alkalommal került fölénybe a magyarok (és gyakran lengyelek) támogatását élvező Izjaszláv, majd rövid időn belül ismét menekülőre kellett fognia. Külön említést érdemel, egy az 1150-es év őszén vezetett magyar beavatkozás, amelyben a magyar király is személyesen részt vett. A halicsi Vlagyimirkó megijedt és megvesztegetés útján a király főembereinél elérte, hogy azok lebeszéljék az uralkodót tervéről. Az időjárási körülményekre (tél közeledte) illetve a közelgő bizánci támadásra hivatkozva, Géza 1150 októberében visszatért Magyarországra. Ezekben a hadieseményekben ismét feltűnik a trónkövetelő Borisz, aki a Temesközre támad rá, de jelentősebb eredményt nem ért el. Immár a déli határon a császár és a magyar király seregei felsorakoztak egymással szemben, harcra azonban nem került sor, fegyverszünetet kötöttek (amely mintegy 2 évig volt életben).³⁴

Ugyan még a déli hadszíntéren nem ért véget a háború, Izjaszláv már ismét segítségért fordult Gézához. Ő küldött is 10 ezer embert, akik nagy segítségére voltak a fejedelemnek, akinek még Kijevet is sikerült megszereznie (ostrom nélkül, a város feladta magát). A magyar katonák visszatérével azonban ismét fordult a helyzet, s a követek ismét segélykérő üzenettel érkeztek a királyi udvarba. A 1151 tavaszán, a magyar király minden eddiginél nagyobb sereget küldött sógorának megsegítésére, akik azonban az oroszoktól kapott italoktól lerészegedtek, Vlagyimirkó rajtuk ütött sok foglyot ejtve, nagyobb részüket pedig lemészárolta. 4 év alatt a magyarok tehát 6 hadjáratot vezettek orosz földre.

A hatodik és egyben utolsó hadjárat bosszúhadjárat volt. „1152 nyarán II. Géza személyesen vezette 73 csapatból álló seregét Oroszországba.”³⁵ A Tveri Évkönyvből az alábbiakat tudhatjuk meg, a hadiesemények kapcsán: „Volodimerko ... nem bírta amazoknak ellenállni. Izjaszlav a maga csapataival átgázolt s utána a király is a saját hadaival. ... összetiporták Volodimerko hadait, Volodimor alig tudott a harcolók között átjutni Peremysl városába és bezárkózott...”³⁶ Ezután már csak fosztogatás volt, a komolyabb harci cselekmények véget értek. A vesztes fejedelem a magyar királyt igyekezett elhalmozni ajándékokkal, és könyörgött hozzá, hogy ne adja ki Izjaszlávnak. Géza figyelmét arra is felhívta, hogy emlékezzen, mennyit tett vak apjáért, mikor a ljachokkal harcolt. A király végül hajlott rá, és nehezen ugyan, de kibékítette a két orosz fejedelmet, s utána eleresztette őket.³⁷ A király ezután ha-

³³ Font, 2006. 63.

³⁴ Kristó, 1986. 82-83.

³⁵ Kristó, 1986. 86.

³⁶ Nagy, 1995. 160.

³⁷ Uo.

zatért, és többet nem vezetett hadjáratot orosz földre, noha lehetősége és oka lett volna rá (Vlagyimirkó rövidesen megszegte ígétét). Ennek egyik legfőbb oka az lehet, hogy két éven belül mindkét orosz fejedelem meghal,³⁸ illetve hogy délen is kiújultak a háborúk, és a kétfrontos háború komoly terheket rótt az országra.³⁹ Ezzel lezárult egy fejezet, a magyar halicsi külpolitikát illetően. Végző soron kijelenthetjük, hogy bár az esetek nagy többségében a magyar csapatok csak Izjaszlav katonai fölényének demonstrálásának érdekében voltak jelen, de két esetben (1150 és 1152) döntő szerepet is játszottak, amikor egyébként maga a király vezette a hadakat. A szövetség a nagyfejedelem a biztonságérzet növelésére, míg II. Géza számára a Halics-Bizánc vonallal való szembehelyezkedés kifejezésére szolgált.⁴⁰ Mint azt a következő fejezetekben majd láthatjuk, II. Géza volt az utolsó magyar király, aki nem hódító érdekből avatkozott bele a halicsi belpolitikába, hanem „csak” szövetségesre megsegítésére.⁴¹

A Gézá követő időszak zavaros és nehéz volt az ország számára. Királyok és ellenkirályok vezették, négy év alatt három királya is volt az országnak (III. István, II. László és IV. István). III. István (1162-1172) fiatalon halt meg nehéz évekkel maga mögött. Külpolitikai lépéseket hódító vagy érdekérvényesítő jelleggel aligha tehetett, minden erejével, a hatalom megszilárdításán kellett dolgoznia. A fő ellenfél a bizánci császár volt, akivel több fronton is háborút kellett vívnia (egy ízben még Halics felől is indított a császár támadást), de 1167-ben sikerült vele egyezsége jutnia, s ezzel „a XII. századi magyar külpolitikai látványos hadi és diplomáciai vállalkozásokban gazdag korszakának végére is pont került.”⁴²

A magyar királyok küzdelmei Halicsért

A legfőbb történelmi érvek és indítékok, amelyek a Mária Terézia által engedélyezett galíciai hódításban szerepet játszottak, III. Béla (1172-1196) uralkodásának második felében és fiainak országlása alatt keresendők azokban az évtizedekben, amikor a magyar szupremácia a legerősebb volt a halicsi területek felett. Ezt az időszakot viszont inkább már a XIII. századhoz kapcsolnánk. Ennek oka, hogy az előző külpolitikai érárt Manuel bizánci császár halálával (1180) lezártnak tekintjük (a császár halála után karakteres változás állt be III. Béla külpolitikájában). Az 1180-as évek tehát a kezdet, míg az időszak végét II. András (1205-1235) halálával zárjuk le. Dolgozatunkban ezen időszakban kívánjuk vizsgálni a két ország közös történelmét,

³⁸ „Vlagyimirko halála után a hatalmat minden nehézség nélkül fia, Oszmomiszl („Nyolceszű”)

Jarosláv (1153-1187) örökölte. Font - Varga: Ukrajna története. Szeged, 2006. 27.

³⁹ Kristó, 1986. 86-87.

⁴⁰ Font, 2006. 68.

⁴¹ Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Budapest, 2001. 48. (továbbiakban: Engel, 2001)

⁴² Kristó, 1986. 95.

és bár III. Béla és II. András is több irányba viselt háborút, feladatunknak továbbra is csak a Halicsot érintő események ismertetését tekintjük.

III. Béla volt az első magyar uralkodó, „aki orosz földet hódított meg és csatolt a királysághoz,” illetve a Halics királya címmel is őt illették elsőként, igaz ezt inkább csak tiszteletből, hiszen Béla azt valójában nem vette fel, így nem is használta.⁴³ Azonban abban is első volt a király, hogy bár Szent László óta több hadjárat is irányult a halicsi területek felé (1099, 1123, 1150-1152), a beolvasztás gondolata feltehetően nála merült fel elsőként.⁴⁴

A korábban jó kapcsolatot ápoló II. Géza és Izjaszlav fejedelem ideje elmúlt. Miután a volhíniai uralkodó meghalt, a baráti viszony előbb halványulni kezdett, majd pedig gyökeres változás állt be, melyre már II. Géza életében sor került. 1159-re már inkább a magyar-halics viszony volt erősebb, a korábbi ellenségeskedés ellenére. Izjaszlav utódai már nem avatkoztak bele az oroszországi politikai életbe, így az új király, III. Béla sem kezelte őket egyenrangú félként.⁴⁵

Az 1188-es évben, Vlagyimir halicsi fejedelmet a volhíniai Vlagyimir (Lodoméria) ura elűzte. A korábbi időszakokhoz hasonló belső viszálykodás semmit sem gyengült az orosz fejedelmek között. Vlagyimir a magyar királyhoz fordult segítségért, aki fogadta és biztosította is támogatásáról. Amint láthatjuk, a helyzet teljesen megfordult, hiszen a magyar király immár nem Volhínia urát segítette Halics ellenében, hanem éppen fordítva. Amikor a halicsi trónbitorló volhíniai Román (Роман) megtudta, hogy III. Béla sereggel indult ellene, félelmében elmenekült. A magyar király így könnyedén vonulhatott be a városba, és ez által szerezhette meg az irányítást a fejedelemség felett. Ő azonban ezt nem Vlagyimirnak adta át, hanem kisebbik fiát, Andrást ültette a fejedelmi székbe, Vlagyimirt és feleségét pedig egy toronyba záratta, a Magyar Királyságban. Onnan a trónfosztott fejedelem 1190-ben szabadult, s mivel András uralma alatt sanyargatásban volt része a halicsi népnek, így az könnyen lázadt fel magyar ura ellen. Lengyel segítséggel Vlagyimir elkergette Andrást és elfoglalta a halicsi fejedelmi széket.⁴⁶ Itt azonban még közel sem ér véget a háborús események sora.

Makk Ferencnél olvashatjuk, hogy a magyarok erőszakoskodása már eleve a belső lázongó hangulatra vezethető vissza, ugyanis előbb Román, majd pedig Berladnyinyics (Берладниич) támadását kellett visszavernie, akiket a halicsi nép kért a fejedelemség felszabadítására. Andrásnak ezekben a harcokban még segít-

⁴³ Makk Ferenc: A tizenkettedik század története. In: Magyar Századok. Budapest, 2000. 175-176. (továbbiakban: Makk, 2000)

⁴⁴ Engel, 2001. 50.

⁴⁵ Kotljár, Mikola: Rusz és Magyarország a XII. században. In: Magyar-ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2005. április 14-16.) Szerk.: Szmolij V.A. Kijev, 2006. 72.

⁴⁶ Kristó, 1986. 97.

ségére volt apja, azonban Vlagyimir ellenében már egyedül maradt, mivel a király minden erejét lekötötte, az 1190-es évre Barbarossa Frigyes által vezetett keresztes sereg Magyarországra történő megérkezése. A magyar királynak szüksége volt az ország seregére, a keresztesek kísérésében, az esetleges konfliktusok megelőzésében vagy gyors megoldásában. A cél az volt, hogy a Szentföldre tartó sereg minél gyorsabban elhagyja az országot. A magyar király egyébként a halicsi események miatt nem tett eleget VIII. Gergely pápa, keresztes háborúba felszólító hívására, holott még a Szentföldön megmaradt kereszteseket vezető Monteferráti Konrád is kérte erre külön levében, mint a „legkeresztényebb királyt”. Mindezt 1188-ban, tehát a halicsi eseményekkel egy időben. Érdekes, hogy bár később sem vett részt a keresztes háborúban, mégis a pápa hasonlóan nyilatkozott róla egyik levelében, mint a már említett Monteferráti Konrád. Egészen pontosan, mint „katolikus király és legkeresztényebb fejedelem.”⁴⁷

Ezután Béla már nem avatkozott bele Halics ügyeibe majd csak fia, II. András király, aki elsőként viselte ténylegesen a halicsi királyi címet. Ugyanúgy a keresztes hadjárat vezetése is rá maradt, amire az éppen aktuális pápa többször is emlékeztette (a hadjárat megítélése megosztja a történészeket, állást foglalni a kérdésben most nem is kívánunk). Vlagyimir végül egészen 1199-ig uralkodott Halics felett, aminek halála vetett véget. Az évszám számunkra különösen fontos, hiszen innentől beszélhetünk egységes Halics-Volhínia fejedelemségről.⁴⁸

Az, hogy Halics első magyar királya, és az első magyar keresztes seregek vezére nem III. Béla idősebb fia, és utóda Imre király lett, az minden bizonnyal korai halálával indokolható. Feltételezhetjük, hogy amennyiben hosszabb ideig uralkodik, ő is eleget tesz az egyház iránti kötelességének, a keresztes hadjárat megindításának (melyet még apja ígért meg). Ezzel ellentétben a halicsi hadjárat megvalósítása nem tartozhatott tervei közé, hiszen Andrást is feltehetően személyes indok vezérelte. Mindez azonban csak feltételezés marad, ugyanis Imre király „elköltözött pedig az Úrhoz, az Úr ezerkettőszázadik évében (1204 - szerz.), november harmincadikán, keddi napon. Teste az egi székesegyházban nyugszik.”⁴⁹ A trónon fia, a gyermek III. László követte, aki belső viszályba került András herceggel (akit egyébként a viszály elkerülése végett Imre fia gyámjává tett), aminek rövidesen bekövetkezett halála vetett véget. András előtt ezzel megnyílt az út a trón felé, s mint II. András el is foglalta azt.

II. András a halicsi magyar külpolitikai események főszereplője. Ennek oka az általa vezetett hadjáratok egész sora. Mindent egybevetve, 1205 és 1233 között ösz-

⁴⁷ Makk, 2000. 176-179.

⁴⁸ Font Márta - Krausz Tamás - Niederhauser Emil - Szvák Gyula: Oroszország története. Budapest, 1997. 70.

⁴⁹ Képes Krónika, 2004. 111.

szesen tizenegyszer indított hadjáratot orosz földre, melyből négyen személyesen ő vezette a hadakat.⁵⁰ Ragaszkodása az orosz területhez feltehetően még a hercegsége alatt elszenvedett sérelmeivel magyarázható (igaz, a terület értéke sem elhanyagolható). Ez azonban a későbbiekben komoly következményekkel volt a belpolitikájára is, hiszen a hadjáratok nem csak gazdasági nehézségeket generáltak, de a magyar urak ellenszenvét is kiváltotta, a mindig külföldön tartózkodó uralkodóval szemben. Ezt a birtokok elidegenítésével igyekezett ellensúlyozni, ami pedig a már említett módon komoly következményekkel sújtotta az ország belpolitikáját.

Trónra lépését követő pár hónapon belül, már sereg élén vonult Halics ellen. A területekre mint korábban is, a magyar királyon kívül más uralkodók is igényt tartottak, mint a krakkói vagy több más orosz fejedelem. A harcok sora 1205-ben, Roman (Роман Мстиславич) volhíniai fejedelem halálával kezdődött. Sikeresen vonult be Halicsba, felvette címei közé a Halics és Lodoméria királya címet majd magyar helyőrséget hátrahagyva visszatért Magyarországra. A hatalmon ugyanakkor meghagyta Roman özvegyét és fiait, melyet a hátrahagyott helyőrséggel próbált biztosítani.⁵¹ II. Andrást egyébként Roman özvegye kérte meg a beavatkozásra, hogy lépjen fel fiai (Danyiló és Vaszilkó) védelmében.⁵² A béke azonban nem volt tartós, ugyanis 1206-ban a Román-utódokat a magyar helyőrség jelenlétének ellenére Igor orosz fejedelem fiai kiűzték.⁵³ 1208-ban Benedek erdélyi vajda vezetésével ismét magyar seregek kerültek hatalomra, melyet a halicsi történetírás egy véres, kegyetlen időszakként őrzött meg.⁵⁴

Az 1215-ös évig II. András az összesen 11 hadjáratból már 8-at vezetett, mint írtuk, ő maga is többször vonult a seregek élén. A hadjáratok folyamán a szövetségi rendszerek többször változtak. Némely esetben, a krakkói Leszek fejedelemmel együtt harcolt máskor ellene, máskor a bojárokkal szövetségben, vagy szemben velük. A bonyolult halicsi belpolitikai helyzetbe a magyar király teljesen belebonyolódott, és állandó támadható területet kínált fel a királyság ellen. Fordulatot jelentett egy komolyabb magyar-lengyel megállapodás terve, melyet házassági szerződéssel kívánt megerősíteni. A 6 éves Kálmán herceg vette felségül Leszek fejedelem, 3 éves Salome nevű lányát. Ez az ifjú magyar herceg számára a halicsi koronát jelentette, amit a pápa is megerősített. Ezzel a megegyezéssel kívánta uralmát biztosítani a terület felett mind a magyar, mind pedig a lengyel uralkodó, gyermekeik révén.⁵⁵

⁵⁰ Engel, 2001. 78.

⁵¹ Almási Tibor: A tizenharmadik század története. In: Magyar Századok. Budapest, 2000. 23-24. (továbbiakban: Almási, 2000)

⁵² Font Márta: II. András orosz politikája és hadjáratai. In: Századok, 125. évf. 1-2. sz. 1991. 121.

⁵³ Kristó, 1986. 101.

⁵⁴ Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában. In: A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1896. 46. (továbbiakban: Marczali, 1896)

⁵⁵ Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest, 1998. 70. (továbbiakban: Font, 1998)

Ezt követően azonban Danyiló is visszatért immár a volhínia-novgorodi⁵⁶ fejedelmi családba való beházasodása által szerzett katonai támogatással. Az elkövetkező években többször cserélt uralkodót Halics, sok esetben a nép akaratától immár teljesen függetlenül. A végeredmény a volhínia-novgorodi Msztyiszlav javára bizonyult kedvezőnek, ugyanis egy végső csatában nem csak a magyar helyőrséget győzte le, hanem az ifjú Kálmánt és feleségét is sikerült fogságba ejtenie. A szabadon engedés feltétele a trónigény lemondása volt, melyet II. András elfogadott. Minden lehetőség azonban még ezzel sem szűnt meg a trónra, hiszen a békekötést a novgorodi fejedelem és a magyar király házassággal erősítette meg, így András fia, András herceg elvette Msztyiszlav lányát.⁵⁷ Ennek nagy jelentősége 1226-ban lesz, amikor a novgorodi fejedelem Przemysł várát az akkor még csak vőlegény András hercegnek adta. A herceg kevesellte azt, s apjához fordult segítségért. II. András hadaival útra is kelt, de győzelmet nem tudott elérni. Az egyedüli eredménye a háborúnak az embervesztés volt.

Mindezek ellenére a halicsi trónra mégsem Danyiló ült, hanem András herceg, mivel egy bojár rávette Msztyiszlav fejedelmet, hogy szerencsésebb a magyar herceg választása, melyet így indokolt: „ha a királyfinak adod, vissza is veheted tőle, amikor tetszik, ha ellenben Danyilónak adod oda, soha többé nem lesz a tied.” Rövid időn belül így már a magyar királynak a második fia ült Halics élén, de közel sem volt biztosított a hatalmuk. 1234-ig további harcok folytak a Danyiló vezette ruszok és magyarok között, melynek végeredménye végül Danyiló halicsi uralma lett, de elismerte vazallusi státuszát a magyar királlyal szemben.⁵⁸ A trónnak azonban ő sem örülhetett hosszú ideig, hiszen 1235-ben lázadás tört ki Halicsban, és a nép elől Magyarországra menekült. Ebben az évben halt meg II. András király, akit fia, IV. Béla (1235-) követett a trónon. Danyiló részt vett a koronázáson is, reménykedve magyar segítségben, de az új király feltehetően belátta, hogy a folytonos északkeleti hadjáratok nem vezetnek eredményre. Ezen felül az ország belpolitikailag is válság szélére sodródott, szükség volt a királyra és annak seregére az országon belül.⁵⁹

Bár Halicsban közel sem értek véget a konfliktusok és a háborúk, a Magyar Királyság az elkövetkező évtizedekben már jelentős szerepet nem gyakorol a fejedelemség életére, és idővel a vazallusi viszony is teljesen megszűnik.⁶⁰ Ezeket a folya-

⁵⁶ A „volhíniai” jelzőt a pontosítás végett használjuk, hogy az olvasó ne tévessze össze az északi „nagy” Novgorodi Fejedelemséggel Danyiló szerzeményét.

⁵⁷ Almási, 2000. 24-25.

⁵⁸ Engel, 2001. 78.

⁵⁹ Kristó, 1986. 106.

⁶⁰ A XIII. század végéig egyfajta kapcsolat még mindenképpen fennmaradt, de ez már inkább csak formális volt. „Halics és Lodomér leginkább csak azzal mutatta a birodalomhoz tartozását, hogy fejedelmei dandáraikkal megjelentek a magyar királyok táborában. Így szerepelnek az oroszok 1278-ban és 1291-ben Bécs ostrománál.” Marczali, 1896. 255.

matokat felgyorsítja, a tatár sereg megjelenése a térségben, amely sok addig virágzó rusz fejedelemséget pusztít el, vagy hajt iga alá.⁶¹ A magyar külpolitikai törekvések halicsi szakasza hosszú évszázadokra lezárult.

A végkifejlet

Mária Terézia még mielőtt munkába állította volna levéltárosait a bizonyítékok felkutatására, megfogalmazta aggályait: „... most, midőn a jog nem oldalunkon áll, hanem velünk szemben, nincs nyugtom.” A császárné minden bizonnyal féltette Európa előtti tisztességét is, mint mondta: „szerencsétlen uralkodásunk kezdete óta legalább arra törekedtünk, hogy mindenben igazán mértékkel, szavahihetően járjunk el, és híven teljesítsük, amire elköteleztük magunkat. Ez szerezte meg nekünk Európa bizalmát, merem mondani, bámulatát, tisztelőt, még ellenségeinktől is.” Mint azt a dolgozatunk elején már írtuk, minden bizonnyal tisztában volt a felosztásban való részvétel fontosságával a Monarchia számára, de fia érveit látszólag nem fogadta el: „Nem látom elegendőnek azt az okot, hogy egyedül maradunk, és nem húzunk hasznót, mint a másik két hatalom. Sőt még tisztességes ürügyül sem szolgálhat minden jogi alap nélkül csatlakoznunk két álnok bitorlóhoz, egy harmadiknak a teljes megrontására.”⁶²

Végül azonban engedélyt adott fiának és Kaunitzknak hogy saját belátásuk szerint cselekedjenek az ügyben. 1772. augusztus 2-án írták alá Szentpéterváron az egyezményt, melynek eredményeképpen Ausztria megszerezte Halics Fejedelemségét és a Krakó környéki sóbányákat. Így hangzott a határmegjelölés: „Sziléziától kezdve a Visztula jobb partját követve a San folyó torkolatáig, onnan egyenes vonalban Zamosztye városáig, majd attól a (Déli) Bug folyóig tovább haladva Vörös-Oroszország jelenlegi határai mentén - Volhíniát és Podóliát is ideértve - Zbaraztól a Dnyeszterig húzódó terület Pokutyje és Moldávia között húzódó mai határig.”⁶³

Ez összesen 82 ezer km²-t és 2,5 millió lakost jelentett. Mária Terézia a hódító sereget magyar katonákkal töltötte fel, a főparancsnok pedig a korábban Berlint is megsarcoló gróf Hadik András volt, de ő lett első kormányzó is. Kezdetben a magyar címert helyezték ki mindenhova, ezzel jelezve a terület visszatértét a Magyar Királyságba, amelyre egyébként Mária Teréziától ígéretet is kapott a nemzet. Ez azonban később nem következett be.⁶⁴ A királynő így kommentálta az eseményt: „Ne adja Isten, hogy ezért még a másvilágon is felelősségre vonjanak!”⁶⁵

⁶¹ 1238-ban Danyiló ugyan megszerzi Halicsot, sőt 1240-ben még Kijevet is, a tatár hódítás következtében országai komoly károkat szenvednek. Font, 1998. 70.

⁶² ifj. Barta János: Mária Terézia. Budapest, 1988. 212-214. (továbbiakban: ifj. Barta, 1988)

⁶³ Gebei, 2000. 227.

⁶⁴ ifj. Barta, 1988. 212-214.

⁶⁵ Herre, 2001. 334.